

УДК 328.184

**АДВОКАЦІЯ ТА ЛОБІЗМ
В СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ З ОРГАНАМИ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**
**ADVOCACY AND LOBISM IN THE SYSTEM
OF INTERACTION WITH BODIES OF THE
GOVERNMENT AUTHORITIES**

Цвих В. Ф.,
доктор політичних наук, професор, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Київ, Україна), e-mail: via11ua@gmail.com

Андрушко В. І.,
магістрант кафедри політології, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Київ, Україна), e-mail: via11ua@gmail.com

Tsvykh V. F.,
Doctor of Political Sciences, Professor, Taras
Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine),
e-mail: via11ua@gmail.com

Andrushko V. I.,
Master student of the Department of Political,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv,
Ukraine), e-mail: via11ua@gmail.com

Досліджено загальну характеристику взаємодії груп інтересів з органами державної влади. Визначено теоретико-методологічні засади адвокації та лобізму як одних з основних форм такої взаємодії політиці. Проаналізовано актуальність, перспективи та слабкі сторони даних процесів, їх спільні та відмінні риси.

Ключові слова: адвокація, лобізм, групи інтересів, взаємодія з органами влади, демократія, корупція.

The general characteristic of interaction of interest groups with state authorities is investigated. The theoretical and methodological foundations of advocacy and lobbying are defined as the main forms of such interaction in politics. Analyzed the relevance, perspectives and weaknesses of these processes, their common and distinctive features.

Keywords: advocacy, lobbying, interest groups, interaction with authorities, democracy, corruption.

Постановка проблеми. З розвитком держави ускладнюються відносини між владою, суспільством та підприємствами. Тому потрібно знаходити нові механізми, які налагодять ефективну комунікацію з політичною та управлінською елітою держави. У процесі демократизації та утвердження принципів верховенства права такі механізми з'явилися, запрацювали та навіть отримали визначення і визнання: адвокація та лобізм.

Нині постала проблема, з одного боку, у визначенні цих явищ, відмежуванні їх одне від одного і від інших схожих політико-правових категорій, а з іншого ж, у створенні міцного теоретико-методологічного фундаменту, що посприяв в би інституціоналізації адвокації та лобізму в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. На окремих етапах аналізу застосовувались наступні методи: історичний, компаративістський, порівняльно-аналітичний, системно-структурний, діалектичний. Так, історичний метод використовувався у процесі

встановлення генезису формування та розвитку взаємодії груп тиску з органами влади, вцілому, та явищ адвокації та лобізму, зокрема. Компаративістський метод сприяв встановленню схожих або відмінних (за відповідними ознаками) рис адвокації та лобізму. Порівняльно-аналітичний метод дозволив простежити і охарактеризувати специфічні особливості, кореляції та взаємозв'язок поглядів різних авторів на адвокацію та лобізм. Системно-структурний метод реалізований при дослідженні концептів адвокації та лобізму як системних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодію груп інтересів з органами влади вивчали такі дослідники, як О. В. Прокопенко [3], Н. Г. Гнатенко, Л. М. Радченко, О. Демченко. Питанням особливості адвокації як політичного явища займалися В. Загуменна [12], С. Ю. Бацюкова [4], О. І. Станкевич-Волосянчук [19], які в своїх роботах охарактеризували роль адвокаційних кампаній як важливого елемента публічної політики. Проблема лобізму і його контролю присвячена низка праць як світових, так і українських вчених, серед яких С. П. Годний [10], Є. Б. Тихомирова [22], В. Сергєєв [18], Ю. Ганжуров [9], В. Ф. Ціих [23], Н. А. Стрижакова [20], Д. А. Лавренов [15], які досліджували, визначали та описували різноманітні технології лобіювання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення праць зазначених авторів надає підстави стверджувати, що:

1. У вітчизняному науковому полі спостерігається значний дефіцит як теоретичного аналізу «адвокації», так і її кореляції з «лобізмом» та «взаємодією з органами влади»;

2. Донедавна будь-яка діяльність груп тиску на захист та просування власних інтересів апріорно ототожнювалась з лобіюванням, не закріпленість якого в законодавчому полі України сприяла розвитку корупції в вищих органах влади;

3. Адвокаційна діяльність громадських організацій досі не виокремлена в їх першочергову функцію.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є сутнісний аналіз понять адвокації та лобізму як основних форм взаємодії груп інтересів з органами влади.

Виклад основного матеріалу. Політику необхідно розглядати через призму боротьби інтересів. Тобто існує суспільство. Це суспільство демарковано на значну кількість певних суспільних груп, що класифікуються за різними ознаками: за професією, віком, статтю, національністю, релігійною приналежністю. Соціальна нерівність і світоглядна диференціація підгруп підштовхує до появи різноманітних громадських інституцій, основною функцією яких і мав би стати захист інтересів своїх груп і репрезентація їх у органах державної влади і засобах масової інформації. Демократична модель політичної системи в свою чергу не лише створює зручні умови для функціонування таких інституцій, а й потребує їх задля впровадження на практиці концепцій

плюралізму, парламентаризму, свободи слова і захисту прав меншин. З цього випливає – в демократичному суспільстві з його розвитком виникає гостра потреба в організаціях, що, з одного боку, виражають інтереси певних соціальних груп, а з іншого ж, у самих державних службовців виникає потреба у своєрідних асистентах, які в свою чергу будуть допомагати чиновникам у реалізації публічної політики, висвітлюючи найактуальніші проблеми та пропонуючи дієві засоби для їх вирішення. Потреба в таких організаціях зростає і у незалежних засобах масової інформації, що займаються пошуком резонансних новин і гострих суспільних конфронтацій. Для них, як і для парламентарів або представників місцевих адміністрацій, важливим є наявність певного антагонізму, адже тільки він здатен породити зміни в нормативно-правовому полі і стати умовою подальшого розвитку держави. Розглядаючи це питання через призму відомого закону діалектики, а саме закону єдності і боротьби протилежностей, стає зрозумілим, що держава являє собою самостійний, незалежний елемент, умовою розвитку і руху якого може бути лише наявність поляризованого громадянського суспільства і активних громадських діячів. Усе це і стало причиною виникнення таких політико-правових явищ, як адвокація та лобізм, що і зумовило актуальність даної теми.

Слід зазначити, що групи інтересів та групи тиску існують впродовж усієї історії людства, відтоді, коли почали формуватися системи влади. Специфіка конкретної групи інтересів виявляється в тому, що, по-перше, саме конкретний інтерес відрізняє цю групу від інших суб'єктів діяльності; по-друге, ці інтереси можуть виходити за межі норм, правил, навіть закону; по-третє, вони повинні мати можливість представити свої прагнення державним структурам. Специфіка інтересу є однією з базових ознак групи. Інша характеристика – можливість реалізувати свій інтерес.

Група інтересів – це свідоме об'єднання людей на ґрунті спільності потреб та інтересів, що прагне впливати на владу задля відображення своїх інтересів у курсах державної політики. Групи інтересів – це переважно добровільні організації різного спрямування (професійні, молодіжні, феміністські, релігійні, культурні), які мають значну автономію. Такі організації, не претендуючи на політичну владу, прагнуть впливати на неї для забезпечення своїх специфічних інтересів [24, с. 78].

Взаємодія груп інтересів із владними структурами та між собою через систему формалізованих і неформалізованих зв'язків є основою налагодження і підтримання консенсусних відносин у межах демократичного політичного ладу. Діяльність кожної групи інтересів важлива, оскільки всі вони спільно створюють плюралістичне середовище для вироблення державної політики. За умови представлення інтересів лише невеликої кількості груп позитивний ефект їх діяльності фактично втрачається, оскільки

вже не можна казати про них як про канал зв'язку між суспільством і державними органами та про забезпечення ними представництва інтересів суспільства.

У загальному розумінні, взаємодія з органами влади (англ. Government Relations, або GR) – це процес побудови довгострокових відносин між різними суспільними групами та урядом для збалансування їх інтересів, а також з метою впливу на рішення органів влади та місцевого самоврядування шляхом застосування однієї або більше комунікаційних технік. Це системна робота зі збирання й обробки інформації про діяльність владних структур, підготовка та донесення позицій відповідних груп та безпосередньо адвокація, тобто вплив на процес прийняття політичних і адміністративних рішень [22, с. 235].

Один з вітчизняних дослідників даної проблематики О. В. Прокопенко у своєму посібнику «Адвокаційна діяльність та некомерційне лобювання в Україні» зазначив, що саме поняття «взаємодії з органами влади» є ключовим в контексті розгляду феноменів адвокації та лобізму. На його думку, саме це поняття є найширшим за своїм семантичним обсягом. Дещо вужчою є адвокація, і ще вужчим і більш конкретним явищем виступає лобізм. Адвокацію він характеризує як діяльність окремих осіб або організованих груп, що має на меті здійснення впливу на політику та рішення політичних, економічних і соціальних інституцій для представництва і захисту прав та інтересів цих осіб або груп. Натомість лобізм, на його думку, це перш за все один із методів адвокації, що полягає у цілеспрямованому впливі на громадську політику шляхом прямої взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування [3, с. 18].

Так, адвокацію О. В. Прокопенко вважає основним, але не єдиним інструментом взаємодії з органами влади. Стосовно розмежування цих термінів можна також додати, що взаємодія з органами влади – це безперервний, довгостроковий та достатньо стабільний процес. Адвокація, натомість, має більш цілеспрямований характер і ставить за мету вирішення конкретного питання суспільної політики. Лобювання як метод адвокації має більш ситуативний, проектний характер, фазовість (тобто є більш і менш активні періоди) та може бути одним із етапів адвокаційної кампанії [3].

З цього випливає, що основними функціями взаємодії з органами влади є: досягнення лояльності державних органів щодо об'єднання; підвищення впізнаності бізнес-об'єднання та його правильне позиціонування; підтримка або партнерство з боку держави в реалізації соціальних проектів бізнес-об'єднання; забезпечення поінформованості та своєчасного реагування на законодавчі проблеми або можливості.

Натомість функціями адвокації є: забезпечення сприятливого середовища для функціонування бізнесу та громадського сектору (дерегуляція, розробка відповідного законодавства та його

належне виконання); отримання або збереження суспільними групами економічних та інших переваг, преференцій, пільг; розробка та впровадження сприятливих державних програм; вирішення соціальних проблем, в тому числі тих, які перебувають виключно в компетенції органів влади [3, с. 19].

Для того щоб краще окреслити межі даних категорій, слід детально розглянути сутність кожної з них, детально проаналізувавши усі існуючі наукові надбання.

Що таке адвокація? Слід спершу зазначити, що дати визначення адвокації не так просто. Кожен вчений тлумачить це явище по-своєму. Цей процес часто отримує специфічні характеристики відповідно до сфери діяльності, в якій він застосовується та розвивається.

Визначення поняття «адвокація» знайшло різне тлумачення у працях науковців (табл.1).

Провівши аналіз усіх наведених трактувань, ми дійшли висновку, що адвокація – це діяльність громадських організацій та іншої активної частини населення щодо захисту своїх прав та інтересів шляхом висвітлення ключових проблем у засобах масової інформації і здійснення впливу на формування і реалізацію публічної політики органами державної влади.

Відомо, що дехто отожднює адвокацію з адвокатською діяльністю, дехто з лобізмом. Слід зазначити, що всі автори частково мають рацію, адже адвокації притаманні риси кожного з цих

явищ. Суб'єкти адвокації так само як і адвокати захищають права, але, по-перше, адвокація чіпляє більш глобальні правопорушення, жертвами яких є велика кількість осіб, об'єднаних за певною спільною ознакою, по-друге, адвокація у своїх технологіях не обмежується судовим процесом, а використовує ЗМІ та політичну волю впливових осіб, тобто є багатовекторною, а в третє – суб'єкти адвокації найчастіше не працюють за пряму комерційну винагороду, а вбачають в адвокаційних кампаніях інші переваги для себе, такі як встановлення певних контактів з впливовими особами, розвиток іміджу та налагодження бізнесу.

Щодо отожднення з лобізмом, то тут варто наголосити на наступному: адвокація є більш широким поняттям за змістом, а лобіювання є лише однією з форм адвокації. Якщо адвокація визначається як діяльність, спрямована на представництво і захист інтересів окремих соціальних груп шляхом організації опосередкованого впливу на формування і реалізацію державної політики, то лобіювання – це професійна діяльність, яка за винагороду спрямовується безпосередньо на організацію законного впливу на формування та реалізацію державної політики з метою врахування інтересів замовників [14].

Щоб краще розібратись в сутнісній характеристиці лобізму, слід розглянути наукові надбання. Розглянемо у табл.2 трактування поняття «лобізм» у наукових працях.

Таблиця 1

Визначення поняття «адвокація» в наукових джерелах

Визначення	Автор
1	2
Адвокація – це діяльність окремих осіб або організованих груп, яка має на меті здійснення впливу на громадську політику та рішення політичних, економічних і соціальних інституцій для представництва і захисту прав та інтересів цих осіб або груп	О. В. Прокопенко [3, с. 19]
Адвокація – це система взаємозв'язаних дій або кроків, спрямованих на довгострокові зміни в суспільстві або способи ухвалення політичних рішень через активізацію громадян	В. Загуменна [12]
Адвокація – це дії, що здійснюють люди або організації з метою впливу на прийняття рішень на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівні щодо вдосконалення або змін у політиці	О. І. Станкевич–Волосянчук [19, с. 36]
Адвокація – це акт/захід обстоювання певного питання, ідеї чи інтересів особи. Індивідуальні особи, організації, управлінці можуть бути залучені до процесу адвокації	С. Ю. Башокова [4, с. 77]
Адвокація – це метод та процес впливу на людей, які приймають рішення, та на громадську думку щодо проблемних питань. Він спрямований на мобілізацію громадських дій для досягнення змін у суспільстві	Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом [2]
Адвокація складається з організованих зусиль і дій, які ґрунтуються на реальному стані речей. Ці організовані дії порушують приховані, раніше ігноровані проблеми, з метою впливу на громадські думку й політику для того, щоб спільнота наблизилася до справедливого та гідного суспільства	визначення Інституту адвокації у Вашингтоні [1].
Адвокація – це організовані дії, спрямовані на здійснення впливу на певних осіб та/чи організації, що приймають рішення, або на політиків, щоб змінити певну ситуацію на краще	Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом [2]
Адвокація – метод та процес впливу на людей, які приймають рішення, та на громадську думку щодо проблемних питань. Воно спрямоване на мобілізацію громадських дій для досягнення змін у суспільстві, в тому числі проведення законодавчих та політичних реформ з метою вирішення вищезазначених проблем	Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом [2]
Адвокація – це діяльність із захисту прав та інтересів громадян шляхом їх участі в процесі прийняття рішень, які спрямовані на зміни	Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом [2]

Трактування поняття «лобізм» у наукових працях

Визначення	Автор
1	2
Лобізм – інститут представництва і реалізації інтересів різноманітних суспільних груп шляхом впливу на рішення органів державної влади	Енциклопедичний словник [7]
Лобізм – термін, що означає розвинуту систему контор та агентств бізнесу або організованих груп при законодавчих органах, що чинять вплив на законодавців та державних чиновників з метою прийняття рішень в інтересах представлених ними організацій	Т. В. Васильєв [6]
Лобізм (від англ. Lobby – кулуари, де депутати парламенту могли спілкуватися зі сторонніми) – специфічний інститут політичної системи, що визначає механізм впливу приватних чи суспільних організацій – політичних партій, корпорацій, союзів тощо – на прийняття рішень парламентом	М. В. Бятец [5, с. 39]
Лобіювання – це процес, пов'язаний із діяльністю груп тиску на органи державної влади з метою забезпечення власних інтересів чи інтересів тих суспільних груп, які вони представляють	Є. Б. Тихомирова [21, с. 113]
Лобізм як «сукупність норм, що регулюють взаємодію (участь) громадян, суспільних організацій, організацій, що спеціалізуються на лобістській діяльності та інших суб'єктів правовідносин з органами державної влади та органами місцевого самоврядування для здійснення впливу на прийняття необхідних лобістам рішень»	А. П. Любімов [16, с. 15]
Лобізм розуміється як діяльність суб'єктів, що впливають на структури державної влади та управління з метою прийняття ними необхідних рішень за першим підходом. І за другим, лобізм пов'язаний винятково з професійною діяльністю фізичних осіб чи організацій з просуванням інтересів клієнтів у структурах державної або муніципальної влади та управління	К. В. Кісельов [17]

Провівши аналіз усіх наведених трактувань, ми дійшли висновку, що лобізм – це інститут і процес представництва інтересів певних соціальних груп у органах державної влади, що здійснюється за ініціативою замовника і на його користь та спирається на технології тиску та маніпуляції.

Лобізм міцно зв'язаний з політичною владою. З цього виходить закономірність: де більше реальної влади, там більше лобізму. Лобізм являється своєрідною рисою влади. І навпаки, він не буде проявлятися там, де відсутня влада або коли вона є номінальною силою [13, с. 20].

Як інститут, лобізм проявляється за умови існування двох необхідних умов, по-перше, внаслідок соціальної диференціації у суспільства виникає велике різноманіття інтересів та, по-друге, розширюється доступ до влади внаслідок розвитку політичного плюралізму, що є характерним для демократичних суспільств.

Проаналізуємо позитивні та негативні риси політичного лобіювання (табл.3).

З наведеної табл.3 бачимо, що лобізм, як і будь-яке інше політичне явище, має низку переваг і недоліків. Отже, як і в адвокації, основною метою лобіювання є представництво певних груп інтересів і вплив на органи державної влади задля прийняття бажаних політичних рішень. Та на відміну від тієї ж адвокації, що чинить зазвичай організований опосередкований вплив на формування і реалізацію державної політики в інтересах певних соціальних груп, лобізм є перш за все професійною діяльністю, яка за винагороду спрямовується безпосередньо на організацію законного впливу на формування і реалізацію державної політики з метою врахування перш за все інтересів замовника.

Висновки і пропозиції: Отже, взаємодія груп інтересів з органами державної влади є необхідною умовою розвитку демократичної системи. Найбільш відомими сучасними формами такої

взаємодії є феномени адвокації та лобізму, суб'єкти яких у свою чергу виступають посередниками між державними інституціями з одного боку та громадянським суспільством з іншого.

Чимало цивілізованих країн сьогодення сприяють розвитку адвокації та лобізму запроваджуючи спеціальне законодавство для регуляції даних політичних процесів і створюючи комфортні умови для їх функціонування. В Україні чи не кожна громадська організація займається адвокацією у полі своїх компетенцій, підкріплюючи діяльність правами, наданими Конституцією. Проте недостатньо висока ефективність адвокаційних кампаній та наявність корупції і «тіньового лобіювання» в вищих ешелонах влади зумовлює необхідність детального вивчення сутності і технологій даних категорій і, як результат, появи в Україні спеціального законодавства, що інституційно закріпив би адвокацію та лобізм та вдосконалив систему взаємодії груп інтересів з органами державної влади.

Список використаних джерел

1. 'Адвокати': Практичний посібник, 2009. К. [online] Доступно: <https://issuu.com/gurtc/docs/advocacy>
2. 'Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом'. [online] Доступно: <http://radaprogram.org/>
3. 'Адвокаційна діяльність та некомерційне лобіювання в Україні': посібник, 2017, Прокопенко О. В., Київ, 82 с.
4. Бацюкова, СЮ. 'Визначення адвокації як предмету дослідження в політології [монографія]', с.77–82.
5. Бятец, МВ. 1998. 'Лоббизм в правотворческой деятельности', *Правоведение*, №1, с.30–49.
6. Васильєв, ТВ., 2004. 'Лоббизм как форма политической деятельности: природа, функции, современные виды', *Вестн. Моск. ун-та. Сер.12. Политические науки*, №4, с.56–59.
7. 'Великий енциклопедичний словник'. [online] Доступно: <http://www.announcement.ru>
8. Вяткин, КС., 1993. 'Лоббизм по-немецки', *Полис*, №1, с.29–31.
9. Ганжуров, Ю., 2005. 'Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації', *Політ. Менеджмент*, №4 (13), с.50–62.

Таблиця 3

Політичне лобіювання: позитивні та негативні риси [2]

Позитивні риси	Негативні риси
1	2
1. Надає органам державної влади більшої гнучкості та динаміки, шляхом підсилення легітимності політичних інститутів. Представляє інтереси суспільства перед органами державної влади	1. Блокує дійсно необхідні управлінські рішення, виступає засобом неправового впливу на органи державної влади і тим самим перешкоджає здійсненню стабільної та оперативної державної політики через нескінченний перерозподіл бюджету, часту зміну пріоритетів
2. Упорядковує різноспрямовані суспільні інтереси шляхом зіставлення та визначення пріоритетів, що істотно доповнює складну систему стримувань і противаг	2. Є чинником розвитку і захисту інтересів окремих груп на шкоду суспільним інтересам та стає виявом соціальної несправедливості, призводить до дисбалансу інтересів
3. Активізує політичні процеси, у тому числі підвищує ефективність прийняття політичних рішень	3. Становить загрозу для основ демократії таким чином, що інститут народовладдя буде підмінений механізмом впливу окремих владних груп
4. Виступає як один із засобів досягнення компромісу	4. Створює сприятливе середовище для корупції та зловживань
5. Забезпечує гласність, відкритість політичного процесу, роблячи його передбачуваним шляхом збільшення кола політичних учасників та обмеження всесилля апарату державної влади	5. Слугує джерелом суб'єктивно інтерпретованої інформації, яка надається органам державної влади, що призводить до дезінформації політичних процесів
6. Інформує державні органи про стан справ у тих чи інших сферах життя, про проблеми, що потребують термінового законодавчого розв'язання, розширення інформаційної бази для прийняття політичних рішень	
7. Виконує політичну соціалізацію різноманітних груп суспільства, які, не маючи представників певних інтересів в органах державної влади, самі у той чи інший спосіб намагаються вплинути на політичний процес, отримують додатковий шлях участі в політичному житті суспільства, реалізації конституційних прав громадян в управлінні державними справами	

10. Годний, С.П. 'Лобіювання в Україні як проблема взаємодії влади і суспільства'. [online] Доступно: <https://conferences.vntu.edu.ua/>

11. Годний, С.П., 2016. 'Лобізм як форма політичної комунікації', *XLV науково-технічна конференція гуманітарних підрозділів*, Вінниця: ВНТУ. [online] Доступно: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016>

12. Загуменна, В., 2010. '«Адвокати» без перешкод', №143. [online] Доступно: <http://www.pressenza.com>

13. Зущик, Ю. 'Лобізм в Україні', К., *Вісник нац. акад. держ. упр.*, с.20.

14. 'Кампанія з адвокації як інструмент впливу на політику щодо малого та середнього бізнесу'. [online] Доступно: <https://www.slideshare.net>

15. Лавренов, Д.А., 2016. 'Особливості лобізму в сучасній Україні'. Автореф. дис. ... к.п.н., К., 17 с.

16. Любімов, А.П., 2002. 'Формування лобістських право-відносин в російському суспільстві: конституційно-правове дослідження'. Автореф. дис. д.ю.н., М.: МГЮА, с.15–18.

17. 'Політичні механізми регулювання лобізму: світовий досвід та українські реалії'. [online] Доступно: <http://fppr.org.ua/>

18. Сергєєв, В. 'Лобізм в Україні: можливості неурядових організацій'. [online] Доступно: <http://www.ypiend.gov.ua/>

19. Станкевич-Волосянчук, О.І., 2013. 'Адвокація як метод впливу' (практичний посібник), Ужгород, 80 с.

20. Стрижакова, Н.А., 2009. 'Лобізм як інститут сучасної демократії': дис. канд. політ. наук: 23.00.02., Х.: *Контекст*, 186 с.

21. Тихомирова, Е.Б., 2002. 'Лоббизм как специфическая форма коммуникации с обществом', *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*, №3, с.113–127.

22. Тихомирова, Е.Б., 2001. 'Технологія зв'язків з владою: міжнародний досвід лобіювання', *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*, Вип.6, с.235–244.

23. Цвих, В.Ф., 2002. 'Групи інтересів/тиску: визначення, класифікація, межі функціонування та розрізнення', К., 18 с.

24. Чувардинський, О., 2007. 'Групи інтересів у громадянському суспільстві', *Політичний менеджмент*, с.78–86.

References

1. 'Advokasi (Advocacy)': *Praktychnyj posibnyk*, 2009. K. [online] Dostupno: <https://issuu.com/gurtc/docs/advocacy>

2. 'Advokacijna dijaj'nist' ta 'i'i' osoblyvosti v roboti z parlamentom (Advocacy activity and its peculiarities in working with parliament)'. [online] Dostupno: <http://radaprogram.org/>

3. 'Advokacijna dijaj'nist' ta nekomercijne lobijuvannja v Ukraini (Advocacy and non-profit lobbying in Ukraine)': *posibnyk*, 2017, Prokopenko O. V., Kyi'v, 82 s.

4. Bacjukova, S.Ju. 'Vyznachennja advokacii' jak predmetu doslidzhennja v politologii' [monografija] (Definition of advocacy as a subject of research in political science [monograph]), s.77–82.

5. Bjatec, M.V. 1998. 'Lobbizm v pravotvorcheskoj dejatel'nosti (Lobbyism in lawmaking)', *Pravovedenie*, №1, s.30–49.

6. Vasil'ev, T.V., 2004. 'Lobbizm kak forma politicheskoy dejatel'nosti: priroda, funkcii, sovremennye vidy (Lobbyism as a form of political activity: nature, functions, modern species)', *Vestn. Mosk. un-ta. Ser.12. Politicheskie nauki*, №4, s.56–59.

7. 'Velykij encyklopedychnyj slovnyk (Great Encyclopedia Dictionary)'. [online] Dostupno: <http://www.announcement.ru>

8. Vjatkin, K.S., 1993. 'Lobbizm po-nemecki (Lobbyism in German)', *Polis*, №1, s.29–31.

9. Ganzhurov, Ju., 2005. 'Parlaments'ke lobijuvannja v konteksti politychnoi' komunikacii' (Parliamentary lobbying in the context of political communication)', *Polit. Menedzhment*, №4 (13), s.50–62.

10. Godnyj, S.P. 'Lobijuvannja v Ukraini jak problema vzajemodii' vlady i suspil'stva (Lobbying in Ukraine as a problem of interaction between power and society)'. [online] Dostupno: <https://conferences.vntu.edu.ua/>

11. Godnyj, S.P., 2016. 'Lobizm jak forma politychnoi' komunikacii' (Lobism as a form of political communication)', *XLV nauково-технічна конференція гуманітарних підрозділів*, Вінниця: ВНТУ. [online] Dostupno: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016>

12. Zagumenna, V., 2010. '«Advokasi» bez pereshkod («Advocacy» without interference)', №143. [online] Dostupno: <http://www.pressenza.com>

13. Zushyik, Ju. 'Lobizm v Ukraini (Lobizm in Ukraine)', K., *Visnyk nac. akad. derzh. upr.*, s.20.

14. 'Kampanija z advokacii' jak instrument vplyvu na polityku shhodo malogo ta seredn'ogo biznesu (An advocacy campaign as an instrument for influencing small and medium-sized businesses)'. [online] Dostupno: <https://www.slideshare.net>

15. Lavrenov, DA., 2016. 'Osoblyvosti lobizmu v suchasnij Ukraini'ny (Features of lobbyism in modern Ukraine)'. Avtoref. dys. ... k.p.n., K., 17 s.

16. Ljubimov, AP., 2002. 'Formuvannja lobists'kyh pravovidnosyn v rosijs'komu suspil'stvi: konstytucijno-pravove doslidzhennja (Formation of lobbyist legal relations in Russian society: constitutional and legal research)'. Avtoref. dys. d.ju.n., M.: *MGJuA*, s.15–18.

17. 'Politychni mehanizmy reguljuvannja lobizmu: svitovyj dosvid ta ukrai'ns'ki realii' (Political mechanisms of regulation of lobbying: world experience and Ukrainian realities)'. [online] Dostupno: <http://fppr.org.ua/>

18. Sergijejev, V. 'Lobizm v Ukraini: mozhyvosti neurjadovyh organizacij (Lobbyism in Ukraine: Opportunities for non-governmental organizations)'. [online] Dostupno: <http://www.ipiend.gov.ua/>

19. Stankevych-Volosjanchuk, OI., 2013. 'Advokacija jak metod vplyvu (Advocacy as a method of influence)' (praktychnyj posibnyk), Uzhgorod, 80 s.

20. Stryzhakova, NA., 2009. 'Lobizm jak instytut suchasnoi' demokracji' (Lobism as an institution of modern democracy)': dys. kand. polit. nauk: 23.00.02., H.: *Kontest*, 186 s.

21. Tihomirova, EB., 2002. 'Lobbizm kak specificheskaja forma kommunikacii s obshhestvom (Lobbism as a specific form of communication with society)', *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 18. Sociologija i politologija*, №3, s.113–127.

22. Tyhomyrova, JeB., 2001. 'Tehnologija zv'jazkiv z vladoju: mizhnarodnyj dosvid lobijuvannja (Technology of Relations with the Government: International Lobbying Experience)', *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija Mizhnarodni vidnosyny*, Vyp.6, s.235–244.

23. Cvyh, VF., 2002. 'Grupy interesiv/tysku: vyznachennja, klasyfikacija, mezhi funkcionuvannja ta rozrizzennja (Interest Groups/Pressures: Definition, Classification, Limits of Functioning and Distinction)', K., 18 s.

24. Chuvardyns'kyj, O., 2007. 'Grupy interesiv u gromadjans'komu suspil'stvi (Interests groups in civil society)', *Politychnyj menedzhment*, s.78–86.

* * *